

НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ „ИСТОРИЯ СЛАВЕННО-БОЛГАРСКОГ НАРОДА“ ОТ АТАНАСИЙ НЕСКОВИЧ

Анисава Милтенова

През първата половина на XIX в. интересът към историческото минало у нас се разраства и задълбочава, което е в пряка връзка със засилването на възрожденските процеси. Историзмът се разгръща като обширно обществено-политическо и литературно течение, форма на пробуденото народностно съзнание. По това време интересът към българската история се задоволява с най-разнообразни по жанр произведения — от историческото изследване до есхатологичните съчинения и гражданската лирика. Кръгът от читатели се увеличава поради възможностите, които дава печатането.

Съчиненията с историческо съдържание, които имат най-широко разпространение през първата половина на XIX в., бихме могли да разглеждаме най-общо като оригинални и компилативни, а последните от своя страна могат да бъдат създадени въз основа на български съчинения или да представляват преводи. От преводните истории голяма популярност получава „История славенно-болгарског народа из г. Раича историе и неких исторических книг составленна и простим языком списанна за синове отечества Атанасием Несковичем. В Будиме граде, 1801“.

За автора на това първо печатано у нас историческо съчинение нямаме все още категорични данни. Ако съдим по годината, в която е отпечатана историята му — 1801, той е роден най-късно към средата на 70-те години на XVIII в. Сведения за рожденото му място намираме в книгата на Шафарик „Geschichte der südslawischen Literatur“, 1865, т. III, с. 331—332, който пръв отбелязва историята на Нескович и дава бегли вести за автора ѝ. Според него Нескович е от селището Язак, Сремска област (aus Jazak im sirmier komitat); то се намира южно от Нови Сад, близо до Сремска Митровица, Врдничка околия. Шафарик посочва, че Нескович е получил образованието си в Пеща, Раад, Пресбург (Братислава) и Йоденбург и е бил преподавател по немски език и литература в Пеща през 1810—1812 г., а също и по-късно, което го характеризира като високообразован за времето си човек.

Последната година, за която имаме сигурни данни за Атанасий Нескович, е 1825 г. и ни е известна от публикацията на Марта Бур „Писма на книгоиздателя В. Н. Ненович в Будапешенските архиви (1824—1826)“;¹ в тази публикация се съдържат интересни сведения за автора на „История славенно-болгарског народа“. От писмо № 4 на В. Н. Ненович до братовчедата му Павел С. Ненович (12. III. 1825 г.) узнаваме, че Нескович е бил твърде авторитетна личност сред нашата интелигенция тогава и кореспондира с българи от Одеса и Кишинев, за да търси абонати за историята си. Василий Ненович го кани да стане коректор на неговата „Священная история църковна“, като се отнася с уважение към познанията му: „Ако има таквизи хора да разумеват от нашите болгарски, или ако не, а то кажете на типографията за госп. Афанасия Несковича, ако щѣт да го приемнат за коректора на тази книжка, тоест ако го намерите и господство Ви мунасип, зашто ако има други по-добър, може по-добриет да буде. Па ако ше г. Афан(ас) да приеме това, комуто ся покланям, да му кажете и за историята негова, малко

¹ Известия на Института за литература, XXI, 1972, с. 219—246.

попечение има хаджи) Йордан¹ писмата му за Кишнов и Одеса йоще стоят тука в Бршов и моля някак да не би писал тука, че аз пиша так.“² Друг факт във връзка с биографията на Нескович се съдържа в писмо № 8 пак до Павел С. Ненович (2/14. VII. 1825 г.). Тук по повод коригирането на съчинението му, извършвано от Ат. Нескович, В. Ненович подчертава: „И да не прави никаква друга поправка, сиреч да промени смисъла на историята съобразно със сръбския синтаксис, а да я остави така на прост български език както е, а само да поправи правописа и рядко по някоя дума, ако се случи двусмислена.“³

Този откъс от писмото на Ненович отново повдига въпроса за произхода на Атанасий Нескович, по който досега са изказани твърде противоречиви мнения. Марин Дринов, който прави по-подробен преглед на съдържанието и разпространението на „История славенно-българског народа“, изказва предположение, че Нескович е българин; „Види се, че он е бил от някой преселен в Австро-Маджарско български род.“⁴ А. Теодоров-Балан най-напред смята, че „Авторът на историята може и да е бил българин, но самата книга е сръбска“⁵, но по-късно в „Българска литература“ определено поддържа, че произходът на Нескович е български: „Из Западна България излизат през XVIII в. две лица — Христофор Жефарович и Атанас Нескович, които в сръбски книги се обаждат като ревнители на своето „българско отечество“⁶. На това мнение се противопоставя Й. Скерлич,⁷ който смята Нескович за сърбин. Сведенията за Нескович, изнесени в публикацията на М. Бур, подкрепят по-скоро тезата на М. Дринов, която се основава и на казаното от Шафарик.

Авторът на „История славенно-българског народа“, подбуден от „неких българских господ“, решава да напише история на своето отечество. В предговора към съчинението си той излага причините, които са го накарали да се насочи именно към такъв вид произведение: „Колко е полза Истории отечества они токму знадоу, кой искренно свое Отечество любе и нему ревную. Каку е то лепо знати начало свог рода и первог Прародителя. История нас учи, гди су перве столице биле, куд се тако найменовали Прародители, какове су у почетка до сад судьбине претерпели, каковасу славна нioва дела била, какови Кралеви, с соими народами войне водили и за что е то било? Све то она нам пред очи живо поставля, кое знаючи не само общу ползу непрезираемо, но и мудрший пречашья разсуждаваючи бивамо, и веше побуждение к Наукам имамо, ко си ум просвещавоу и отечства укреплявоу.“⁸

Атанасий Нескович има ясна представа за читателската публика, която ще се ползува от неговото съчинение, като е съобразил „История славенно-българског народа“ с нейните възможности — тя е „составлена и простим языком списанна за синове отечества“. Той заменя църковнославянския език на своя главен извор — историята на Йован Раич — с една изкуствена смесица от български и сръбски елементи, която според неговите представи и езикови навици стои по-близо до народната реч. Това гледище на Нескович е естествено за неговата епоха и е често явление тогава, още повече, че той е роден и е живял сред сръбско население. По този начин можем да си обясним и неговата склонност към сръбския синтаксис, за която споменава Василий Ненович.

Всички споменати дотук автори, които отбелязват „История славенно-българског народа“, се ограничават главно с предположения за произхода на Нескович или ако се спират на съдържанието ѝ, както това прави М. Дринов, то е за да се изтъкне ролята на това историческо съчинение за възрожденското пробуждане на нашия народ. По-обширен анализ на Несковичевата история помества Б. Пенев в „История на новата българска литература“ (т. I, 1930, с. 359—364), където излага всичко, известно дотогава за Атанасий Нескович, и прави опит да характеризира някои от особеностите на неговото съчинение.

¹ Йордан х. Генович от Русчук, спомоществовател на редица български книги (бел. М. Б.).

² Пос. съч., с. 230.

³ Пос. съч., с. 243.

⁴ М. Дринов. Една забравена българска история. — Пер. сп., XXXIV, 1890, с. 542—545.

⁵ А. Т.-Балан. Български книгопис. — СБНУ, IX, 1893, с. 94.

⁶ А. Т.-Балан. Българска литература. 1896. с. 150.

⁷ Ј. Скерлић. Српска књижевност у XVIII веку. Београд, 1909. с. 325—326.

⁸ История славенно-българског народа, вж. предговора, без паг.

В съвременната научна литература „История славенно-болгарскогo народа“ се отбелязва като част от историографската традиция с патриотична насоченост през първата половина на XIX в.¹ и като форма, в която се разпространява историята на Йован Раич в нашите земи. В това отношение приносно значение имат сведенията, които дава Б. Ст. Ангелов в „Рилска преправка на История славянобългарска“² и в статията си „Из ръкописната сбирка на НБКМ.“³

При един нов поглед върху „История славенно-болгарскогo народа“ е необходимо да се направи опит за по-детайлна текстологична съпоставка на това историческо съчинение с неговия извор — „История разных славенских народов. .“ Установяването на отношението между текстовете на двете истории би могло да стане основа за нови изводи относно метода на работа на Нескович и да изясни някои негови идейно-политически възгледи.

Атанасий Нескович заема от обширната „История разных славенских народов, най-паче Болгар, Хорватов и Сербов“ на Й. Раич (в четири тома) само онова, което се отнася до българската история. Авторът е съобразил метода си на работа със своите читатели и, както сам посочва в предговора си, съзнателно избягва натрупването на цитати от изворите, приведени от Раич: „Порядок и точност и сторическа, кою сам я особито наблюдавао, нигде изоставленна ни е. Свидетелства при вести хотео нисам, даби с тим и читателя не утруждавао и краткост коя к намерению служи, ненарушимо. Кто обаче такова жели, найти може у поменутиим историами.“⁴ Тук Нескович изтъква три основни принципа, от които се е ръководил при съставянето на историята си: хронологическа подредба на материала, историческа точност и краткост на изложението. В същността си те имат много общо с подбора и интерпретирането на историческите събития в Паисиевата история. На читателя се поднасят отбрани сведения, от което историята придобива обобщено-съкратен и целенасочен характер. Предпоставената патриотична идея намира отражение в композицията — разделянето на материала на глави и раздели, в което Нескович се е придържал изключително към това на Раич. Обемът на главите обаче е значително намален. Така общославянската идея у Раич, широко разгърната в книга първа от неговата история, е предадена в десет кратки глави в част първа от Несковичевата история. Част втора, посветена на древните илирийци и най-малка по обем, представлява съкращение на глава първа в книга трета от историята на Раич. Доста е съкратено и изложението на българската история в сравнение с Раич (книга втора), като често две глави са сливани в една. От съпоставката на съдържанието на Несковичевата история и на Раичевата може да се получи цялостна представа за начина, по който Нескович е подходил към извора си:

Йован Раич

книга I

1. О начале слав. рода — 1—23 с.
2. Древных славенских столицах — 24—38 с.
3. О наименовании славенского народа — 38—47 с.
4. О диалекте славенском — 47—60 с.
5. О лице, нравах и обычаях славен
6. О разделении славенских народов — 47—85 с.

Атанасий Нескович

часть I

1. О начале Славенского народа и Первим прародителю — 1—2 с.
2. О первейшим отечеству и поселению Славенского народа — 3—4 с.
3. О общим наименованию, то ест от куд су славяни име себе Славянами називати получили — 5—6 с.
4. О славянским языку — 6—9 с. пропусната от Нескович
5. О разсеянии и разделению славенского народа — 9—11 с.
6. О различним наименованию, то ест от куд су славянски народи разна имена получили — 11—14 с.

¹ Вж. например Хр. Христов. Паисий Хилендарски. С., 1972, и др.

² Б. Ст. Ангелов. Рилска преправка на История славянобългарска. 1966. с. 8—10.

³ Б. Ст. Ангелов. Из ръкописната сбирка на НБКМ. — Известия на НБКМ, т. V (XI) 1965, с. 17—30.

⁴ История славенно-болгарскогo народа, вж. предговора, без паг.

22. О обращении и крещении
славян — 332—391 с.

7. О крещению Славянов — 14—16 с.

8. Крещению Балтий ский или Западни
Славяна — 16—19 с.

9. Крещению Сарматски Славяна —
20—37 с.

10. Крещению Иллирически Славяна —
38—46 с.

книга III

1. О древнем иллирице —
1—24 с.

часть II

1. О старим Иларику. — 47—55 стр.

2. О пришествию Славен у Иллирик. —
55—57 с.

книга II

1. О Славенской Болгар породе и языке —

часть III

1. О породе, наименованию и первым сто-
лицам Болгарского народа — 58—60 с.

2. О древних их поселениях

3. О наименовании сего народа
392—408 с.

4. О поселений Булгаров во Европе —
408—416 с.

5. О разсеянии народа Болгарского —
416—421 с.

6. О основании Кравства Болгарского в
Мисии — 421—458 с.

7. О христианских Государех в Болгарии—
458—486 с.

8. О умалении Кравства Болгарского —
486—532 с.

9. О возобновления Кравства Болгар-
ского и последнем падении — 532—604 с.

2. О приключению и дел Булгаров у Евро-
пи до разсеяния ниовог — 61—65 с.

3. О разсеянии Болгарского народа —
66—69 с.

4. О основании кравства Болгарского у
Мисии — 69—98 с.

5. О христианских Кралех у Болгарии. —
99—120 с.

6. О умалению Болгарского Кравства —
121—163 с.

7. О возобновлению Болгарского Крав-
ства и последнем падению — 163—229 с.

От съпоставката на главите по обем се вижда, че най-малко са съкратени от Нескович VI, VII, VIII и IX глава от книга II на Раичевата история, които са посветени на най-важното от българската история. Вътре в самите глави работата на автора се свежда до максимално опростяване на сведенията, дадени от Раич. Обикновено в „История разных славенских народов“ се дават по няколко извора, които авторът сравнява, допълва или подлага на преценка. Нескович само накратко преразказва онова, което е счел за най-достоверно. Така например смъртта на Никифор Раич е предад според Кедрин, Зонара и Теофилакт. От тези разкази Нескович е комбинирал своето изложение, без да посочва извори: „Крум е опет императора сми-ренно просио, да би блага узело колико хоче, и са миром из Болгарие изишао. Но горделиви Никифор и то второ прошение нему отбацио. На то се Крум гневом распалио и заповедю сва она места, по ти се могли, засести и заградити. После два дена собрао е Народ свои и са великим жаром на самим Никифора шатор напао и сам табор негов разбио. У том случаю потнуо е и Никифор Император, и сви велможи негови и неизброенно множество воинов. Хочеш с миром? Нечу, да како с чиром, ето ти чира. Тако болгари и свое возвратили и что е било императорско освоили и придобили. Главу потом Никифорову приказао е Крум на колаш натакнути и своем воинству показати, после е скинуо теме с те главе и окова га сребром и заповедю велможам Славенским из тога пити, и с тим начином наругати се Никифору, као ненаситному и непримирителному Турану.“¹ Интересна е прибавката на Нескович: „Хочеш с

¹ История славенно-болгарского народа. 1801. с. 89—90.

миром? Нечу, да како счиром, ето ти чира“, която е почти единствен случай на непосредствен израз на лично отношение в историята му. До нея разказът е зает от Кедрин, а след това — от Зонара.

Нескович възприема от Раич рационалистичната интерпретация на чудесата и легендите в нашата история. На автора на „История разных славенских народов“ за разлика от Паисий е чужда идеята за свръхсветовна справедливост и богоизбраност на българския народ, която не е в съгласие с неговия мироглед. Според Раич в достоверния исторически разказ нямат място народни предания, нито фантастичното и чудесното като проява на божията милост към българите. Нескович напълно го следва в това отношение. Показателен е епизодът с чудотворната наместа на св. Димитър за възцаряването на Асен и Петър и възобновяването на българското царство. Ако Паисий представя внушената от св. Димитър повела да се отхвърли гръцкото робство чрез въстание като достоверен факт, който доказва справедливостта на божие провидение и дава надежди за освобождение, то Раич я представя като ловка измислица, която е била разпространена сред народа чрез подкупни хора: „И во еже бы легче на страну свою привлеши люди ужасающыя противитя Царской власти, постр или иждивением своим храм святаго великомученика Димитрия, в который собрали многих обоего пола беснующихся, между коими и подкупленны от них нечий обреталися проглаголавшии, яко Бог изволил, да бы род Болгарский, отложив иго Греческое, свободу свою получил, и яко тоя ради вины с. мученик Димитрий оставив Солун и Римляны, в защищение к ним пришел, еже помощи им. Тою хитростию Болгари оболшени, тым двоим братьям поверился, и Петру червленныя сапоги и Кралевский венец даровали, Асен же в соцарствование прият бист.“¹

Този разказ е предаден от Нескович без никакви изменения по същия начин. Рационалистичният подход може да бъде илюстриран и с други примери — например легендата за смъртта на Симеон, която според Раич е „баснословие и суеверие, нехристианско дело,“ мнение, споделено и от Нескович и др.

Както показва всичко казано дотук, Нескович в своето историческо съчинение се придържа твърде последователно към извора си не само във формално, но и в идейно отношение. На този фон още по-ярко изпъкват някои интересни изменения, които той прави при изложението на историческите събития в сравнение с Раич. Става дума за пропуски или преправки на известни моменти от „История разных славенских народов“, които дават отражение върху общото звучене на Несковичевата история и характеризират мирогледа на автора ѝ. Така например Раич обяснява падането на България под турско робство с нравствения упадък на българите и липсата на наука и просвета: „Наук же лишени и теми оскудни Болгари, начали и общую ползу презирати и вместо того самолюбие в них вкоренило ся, откуда вси хотели владяти, вси начальствовати, и отгуду паки родило ся несогласие, от того же нестроение, по том распри, брани и разорение последнее.“² По същия начин предава причините за последното разорение на България и Нескович. Но следващото изречение той преработва по следния начин, смекчавайки противотурската тенденция:

Раич

Попадше они под иго турское
и до дняшняго дне под ярмом
их стенут.³

Нескович

И от тог време подпала е
Болгария под поданство турско
и до данашнег дня.⁴

А пасажът у Раич: „...занае турское грабление разными взысканиями вся именния их истощило, и по слово пророческому, и глезни их извиди, того ради в крайнем убожестве жизн свою проводят“⁵ изобщо е изпуснат от Нескович, който направо преминава към обрисване на древните граници и столици на България.

¹ Й. Раич. История разных славенских народов. Т. II. 1823. с. 535.

² Пак там, с. 602.

³ Пак там.

⁴ История славенно-болгарского народа. 1801. с. 226.

⁵ История разных славенских народов. Т. II. 1823. с. 604.

Раичевият разказ за българската история завършва с описание на древния герб на българите, на който е изобразен лъв, изправен на задните си крака, но сега потъпкан от завоеателите турци: „Арма или герб всея България был лев яростен стоящ простертыми предними ногами к граблению, златым венцем славы увенчан. Обаче порождением ехидными Мухамеда лжепророка уязвлен, венец и славу с дыханием погубил, лежит и до ныне бездушен.“¹ Този така силен със своето патриотично чувство пасаж, който Раич е почерпил от „Стематографията“ на Жефарович, също липсва в „История славенно-българского народа“.

От тези няколко примера става ясно, че Нескович, преработвайки своя източник, съзнателно е избягвал или изменял моментите с по-остро изразена противотурска тенденция. Това се отразява на общото звучене на „История славенно-българского народа“, което доста се различава от това на Раичевата история, а още повече от пламенната Паисиева история. Може да се допусне, че пропуснатите моменти от Раичевата история не са били в съгласие с убежденията на самия Нескович или на тези, от които е зависело отпечатването на историята му. Друга причина би могла да бъде предназначението ѝ да се разпространява в тогавашната Турска империя, което е наложило да бъде съобразена с турската цензура.

Както вече посочихме, „История славенно-българского народа“ е една от формите, в които се популяризира историята на Йован Раич. Тя много се е правила на нашата читателска публика с патриотичните общославянски идеи, с разкриването на тежкото положение на народа под турско робство. Раич за пръв път защитава извънредно важната теза, че българите са славяни по произход, която по-късно бива защищавана от Венелин. Поради това „История славенно-българского народа“ като преработка на историята на Раич става едно от най-четените исторически съчинения у нас през първата половина на XIX в. От нея излизат общо три издания, а през 1844 г. бива издадена от Петър Сапунов на новобългарски език. Това четвърто издание под наслов „История на славено-българския народ . . . списана за синовете на отечеството от Анастасия Нескович . . . , а от славено сербския на славяно-българския език преведена от канцелариста Петра Сапунова, Букурещ, 1844“, излиза в 2040 екземпляра. През 1858 г. в „Цариградски вестник“, бр. 377, се печата покана за ново, пето издание на Несковичевата история от Георги Икономов и Йован Нешкович, но изданието не се осъществява.² Ето какво пише Марин Дринов за „История славенно-българского народа“: „... тя много се купувала, много се е чела и не само между българите в Австро-Маджарско, но и вътре в България, където лесно са я изпращали и пренасяли, заедно с други стоки различни благопочтенородни български купци, които са работили в Пещ-Будин.“³

Историята на Нескович е част от активното движение за разпалване на националното съзнание у българите чрез родното минало, една от формите, в които се проявява историцизмът през първата половина на XIX в. Поради значението на „История славенно-българского народа“ като първо печатно историческо съчинение с широко разпространение, както и поради интересните ѝ особености като преработка на „История разных славенских народов“ на Й. Раич, Несковичевата история трябва да заеме своето място в историята на нашата възрожденска литература.

¹ История разных славенских народов. Т. II. 1823. с. 604.

² Вж. Б. Ст. Ангелов. Из ръкописната сбирка на НБКМ. — Известия на НБКМ, т. V(XI), 1965, с. 17—30.

³ М. Дринов. Една забравена българска история. — Пер.сп., XXXIV, 1890, с. 545.